

Az országismeret szerepe a magyar mint idegen nyelv tanításában

MATICSÁK SÁNDOR

1. Az országismeret szerepe a magyar mint idegen nyelv tanításában az elmúlt egy-másfél évtizedben – a térségben végbement társadalmi-politikai változásokkal összefüggésben – megváltozott. A korábbi viszonylagos elszigeteltség megszűntével a magyar „holt nyelvből” „élő nyelvvé vált”, a magyarul tanulók előbb-utóbb eljutnak hazánkba, illetve tekintélyes részük huzamosabb ideig Magyarországon él. Ezzel párhuzamosan a nyelvtanulók körében jelentős átrétegződés is végbement: a korábbi filológus (nyelvész) réteg vezető szerepe megszűnt, sok közgazdász, üzletember, diplomata stb. is a magyartanulás rögzös útjára lép, új kihívásokra kényszerítve a grammatikaközéppontú oktatási struktúránkat.

Vajon hogyan képesek a nyelvkönyvek ezeket a változásokat követni? Hogyan tükröződik a nyelvkönyvekben országunk képe? Milyen a *jó* országismeret? Az utóbbi években számos tanulmány látott napvilágot a nyelvkönyvek kommunikativitásának megváltozásáról, illetve az országismeret szerepének ártértékelődéséről.¹ Ehelyütt ezek közül Holger Fischer összefoglaló tanulmányának eredményeit szeretném bemutatni.² A külföldiként objektív rálátással rendelkező Fischer tanulmányában 14 magyar nyelvkönyv (1958-tól 1995-ig) országismereti vonatkozásait vizsgálja. Véggökövetkeztetése cseppet sem hízalgő: a hatvanas-hetvenes évek nyelvkönyvei ideológiaiilag átitatott, elavult országképet közvetítenek; a nyolcvanas évek kiadványai, illetve az utóbbi évtized néhány mű-

¹ A teljesség igénye nélkül: Das Ungarnbild in Deutschland und das Deutschlandbild in Ungarn. Materialien des wissenschaftlichen Symposiums am 26. und 27. Mai 1995 in Hamburg (szerk. H. Fischer). München, 1996; Fischer, Holger: Magyarország-kép Németországban. Megközelítések és kutatási eredmények. Hungarológia 1(1999)/1–2: 213–226; Miklós Magdaléna: A magyar nyelvkönyvek magyarságképe. Hungarológiai évkönyv 1. (főszerk. Szűcs T.). Pécs, 2000: 72–84; Nádor Orsolya: Magyarország és a magyarok – a nyelvkönyvekben. Ötödik Magyar Alkalmazott Nyelvészeti Konferencia tanulmánykötete (szerk. Lengyel Zs.–Navracsics J.). Veszprém, 1995: 115–117; Pál Erika: A magyar imázs a magyar nyelvkönyvekben. Hungarológiai évkönyv 1. (főszerk. Szűcs T.). Pécs, 2000: 149–164; Szabolcs Ottó: Külföldi tankönyvek magyarságképe. Budapest, 1990.

² Fischer, Holger: Pusztá és Balaton, paprika és gulyás. A magyar nyelvkönyvek országismereti Magyarország képe. Hungarologische Beiträge 6. (szerk. Keresztes L.–Maticsák S.). Jyväskylä 1996, 129–149.

ve „problémamentes senkiföldjén zajlik”, csekély országismereti tartalommal. Fischer csak néhány, a kilencvenes évek közepén készült könyvvel van megelégedve, ezek „sokszínű, differenciált képet festenek a magyar mindennapokról”. Összességében egy dologgal elégedett maradéktalanul: „egyik könyv sem propagálja az idegenforgalom Magyarország-képét, a pusztaival, a Balatonnal, a paprikával és a gulyással. És ez bizony nem kevés!” (140–141. old.).

Fischer tanulmányában megkísérli az országismeret-átadást definiálni: „Az országismereti tartalmakat kétféle módon lehet közvetíteni a diákoknak: vagy a nyelvoktatás integrált részeként, azaz úgy, hogy a nyelvkönyvek szövegeit lényegesen erősebb országismereti irányultsággal szerkesztik, vagy pedig önálló oktatási tömbként, leválasztva, a nyelvoktatás mellett. Azt gondolom, hogy a kétféle megoldás a fenti kizárólagossággal hibás, értelmesebb lenne a kétféle forma keveréke.” (130. old.).

Ez a megközelítés az utóbbi évtizedben megjelent nyelvkönyvek többségében tükröződik is: a korábbi sematikus országismereti kép, a „pusztaromantika”, a népdalok közreadása, a zsűpfedeles házak rajza remélhetőleg egyszer s mindenkorra a múlté, s helyét végérvényesen átveszi a gyakorlati országismeret. Míg a régebbi könyvekben általában az olvasmányok végén szerepelt egy „országismereti blokk”, képekkel, közmondásokkal, dalokkal, addig a mai nyelvkönyvek elsősorban a mindennapi életvitelünket bemutató szövegeket helyezik előtérbe. A nyelvkönyvírók fontosnak tartják, hogy a diák a ragozások elsajátítása mellett idejekorán országismereti alapinformációkhoz jusson, hazánkba érkezve képes legyen telefonálni, (tömegközlekedési eszközön) utazni és tájékozódni, vásárolni, étteremben rendelni és kiigazodni a borra valóadás rejtélyes világában, információt kérni (hazánkban jellegzetes és a külföldiek számára néha meglehetősen idegenek segítése: a külföldihez általában tegező formában fordulunk, viszont a lehető legbonyolultabban megalkotott mondatokat hangosan közöljük, felesleges gesztusok kíséretében). E gyakorlati országismeret átadásában példa értékű Silló Ágnes könyve (*Szituációk*, 1995), amely – ahol lehet – színházjegyet, vonatjegyet, étlapokat is bemutat, felkészítve ezáltal a majdan hazánkba érkező külföldit a kultúrkülönbség minél zökkenőmentesebb elviselésére.

Ugyancsak fontos változás, hogy a mai nyelvkönyvek szereplői „húsvér emberek”, akiknek van foglalkozása, neme, kora stb. Míg korábban sok nyelvkönyv csak elvétve érintette a tegezés és/vagy magázás magyarok számára is bonyolult rendszerét, átsiklott a megszólítások szövevényes világa fölött (ebből adódóan a külföldiek számos kínos szituációt él-

tek át Magyarországon), addig a mai könyvek igyekeznek ezt a nyelvi jelenséget is többé-kevésbé részletesen bemutatni.

Az országismeret másik, hagyományos szintje az egyes városok, tájegységek, nevezetességek bemutatása. Ez minden nyelvkönyvben jelen van (nyilvánvalóan a kezdőtől a haladó szint felé haladva szerepe egyre nő), jellemzője a sablonosság, a fantáziahiány, az útikönyv és a nyelvkönyv szerepének időleges felcserélése. (Mennyivel jobb lenne az obligát helyek bemutatása helyett/mellett például a falusi turizmusról vagy a gyógyvizeinkről olvasni...) Örömteli változás a CD-ROM-ok megjelenése a magyar nyelvoktatásban is: a Magyar mozaik III., a haladóknak szóló multimédiás anyag bőségesen tartalmaz igényes országismereti információkat, képeket. Itt kell szólnom az autentikus anyagok (filmrészletek, irodalmi szemelvények) felhasználásáról is, ezek nagymértékben segíthetik a nyelvoktatást. Jó lenne, ha a hagyományos nyelvkönyvek mellett a lektorok rendszerezett hang- és képanyagokhoz is hozzájutnának; fontos lenne a Szentpétery József szerkesztésében megjelent Encyclopaedia Humana Hungarica CD-sorozat, illetve a Pannon Enciklopédia CD-változatának eljuttatása a külföldi oktató- és kutatóhelyekre.

2. Megítélésem szerint a külföldiek magyartanítása (és azon belül a korszerű országismereti információk átadása) az országkép (avagy a mai divatos kifejezéssel élve az országimázs) alakításának fontos eszköze lehet, illetve lehetne. Amennyire látom, az országimázs formálása jelenleg elsősorban az országhatáron *belüli* képalakításra irányul (a magyarok jellemző tulajdonságainak meghatározását feladatául tűző közvélemény-kutatás, a magyaros vendégszeretetet magyaroknak sugalló óriásplakátok kihelyezése, a különféle folyóiratok és propagandaanyagok hazai terjesztése), ám a külföldi (illetve külföldieknek szóló) propagandánk érdekében viszonylag csekély mérvű előrehaladást érzékelek.

Azt hiszem, országunk hírnevének öregbítése – meglehet, persze, hogy csak a szakmai elfogultság mondatja ezt velem – nem csekély részben a magyartanításnak köszönhető. Külföldön Magyarországról a sztereotípiákon kívül, sajnos, elég keveset tudnak. Ismerik Puskás Öcsit és Egerszegit, ismerik a szalámit és a tokajit, ismerik Rubik Ernőt és Eötvös Lorándot, ismerik Bartókot és Kodályt, Szabó Istvánt és Zsigmond Vilmost – a sort még hosszan folytathatnánk, de mindez nem haladja meg a felületes tudásszintet. S nem is haladhatja meg, mert a külföldi lexikonokban több nem is kaphat helyet, s míg nem készülnek világnyelveken a

magyarok életét és munkásságát bemutató kézikönyvek,³ addig ez a helyzet – bármennyire is szeretnénk – nem fog gyökeresen megváltozni.⁴ Megfontolandó lenne a *Szavak, jelek, szokások. A nemzetközi kommunikáció könyve* c. kiadvány – amely tizenhat ország és az arab államok érintkezési szokásait mutatja be – mintájára elkészíteni a külföldiek magyarországi kommunikációját segítő, kontrasztív elveken alapuló munkát is. (Még egy fontos mozzanatra szeretnék utalni: ahogy Nyirkos István konferenciaelőadásában is elhangzott, a külföld nem sokkötetes, évtizedek alatt elkészülő kiadványsorozatot vár tőlünk, hanem rövid, a mai kor igényeihez igazodó műveket.) Néhány éve készült egy hasonló interjúkötet, talán érdemes lenne ennek is elkészíteni a folytatását.⁵

Azok közül, akiknek alapos képük van Magyarországról, sokan a magyar nyelv elsajátítása révén/segítségével szereztek meg tudásukat. Manapság nemcsak a filológusok tanulnak magyarul, hanem a véleményformálásban alapvető szerepet betöltő csúcspdipomaták és üzletemberek is, s ugyancsak meghatározó szerepe van/lehet egy-egy ország magyarságképfomálásban azoknak a tudósoknak, akik hazánk, illetve térségünk történelmével, gazdaságával stb. foglalkoznak, szintén magas szintű nyelvismert birtokában.

A nyelvkönyvek – és a tanfolyamokat ajánló prospektusok, újságok és egyéb szóróanyagok – a világ számos országába eljutnak, komoly „országkép-reklámot” biztosítva ezáltal. Örülnék annak, ha a tekintélyes költségvetéssel rendelkező országimázs központban belátnák, hogy a magyar nyelv-oktatás számos lehetőséget rejt magában – számukra, számunkra is.

³ A magyarul tanuló, hosszabb ideje Magyarországon élő ismerőseim körében rendkívül nagy sikere van Bart István úttörő jellegű művének, a *Hungary and the Hungarians. The Keywords. A Concise Dictionary of Facts, Beliefs, Customs, Usage and Myths* c. kulturális szótárnak, amely lexikonszerű formában, több mint ezer szócikkben mutatja be „fontos fogalmainkat”. A fő témák (földrajz, történelem, zene, társadalom és politika, irodalom és művészetek, vallás és hiedelmek, öltözködés, ünnepek, sport) mellett a szótár egyfajta korrajzot is ad az elmúlt évtizedek (részben eltűnőfélben lévő) magyar világról. Olyan szavak árasztják ezt a hangulatot, mint pl. *bisztró, disznóölés, fröccs, gang, kisvendéglő, koloniál bútor, laci-konyha, lengyel piac, talponálló, Trabant, Zsiguli, zsíroskenyér* stb. Gazdag csoportot alkot a mindennapi érintkezés szavainak kategóriája: a külföldi képet kap a szinthe megtanulhatatlan megszólítási és köszönési rendszerünkről (*asszonyom, kisasszony, kedves uram, sőt: úrhölgy, nagyságos asszony és kegyelmes úr, kezét csókolom* stb.).

⁴ E témáról lásd Voigt Vilmos tanulmányát a *Hungarológia* jelen számában.

⁵ *Do you speak magyarul? Külföldiek magyarországon. Foreigners in Hungary* (szerk. R. Székely J.). Budapest, 1996.